

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

ΤΕΥΧΟΣ 43

ΙΟΥΛΙΟΣ
2016

ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΥΡΩΣΥΣΤΗΜΑ

ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ελευθ. Βενιζέλου 21
102 50 Αθήνα

www.bankofgreece.gr

Διεύθυνση Οικονομικής Ανάλυσης και Μελετών - Γραμματεία
Τηλ. +30 210 320 2393
Fax +30 210 323 3025

Τυπώθηκε στο
Ίδρυμα Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών
της Τράπεζας της Ελλάδος

ISSN 1105 - 8544

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΕΞΩΣΤΡΕΦΕΙΑΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	7
Νίκος Βέττας Ιωάννης Γιωτόπουλος Ευαγγελία Βαλαβανιώτη Svetoslav Danchev	
Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΤΗ ΝΕΑ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ ΤΟΥ ΙΣΟΖΥΓΙΟΥ ΠΛΗΡΩΜΩΝ – ΒΡΜ6	21
Στυλιανή Μπέλλη Κωνσταντίνα Μπακινέζου	
ΦΥΓΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ: Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΤΑΣΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	33
Σοφία Λαζαρέτου	
ΚΕΦΑΛΑΙΑΚΗ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΩΝ ΤΡΑΠΕΖΩΝ: ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΑΛΛΑ ΜΗ ΙΚΑΝΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΑΝΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	59
Φαίδων Καλφάογλου	
ΔΟΚΙΜΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (Ιανουάριος – Ιούνιος 2016)	85
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΡΘΡΩΝ ΠΟΥ ΔΗΜΟΣΙΕΥΘΗΚΑΝ ΣΕ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΑ ΤΕΥΧΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ	91

ΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΕΞΩΣΤΡΕΦΕΙΑΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ*

Νίκος Βέττας

Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (IOBE)

Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

και Centre for Economic Policy Research, UK

Ιωάννης Γιωτόπουλος

Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Ευαγγελία Βαλαβανιώτη

Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (IOBE)

Svetoslav Danchev

Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (IOBE)

I ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εξαγωγική δραστηριότητα αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο της λειτουργίας των μικρών και των νέων επιχειρήσεων, που τους επιτρέπει να δημιουργήσουν αξία, να αναπτυχθούν, όπως και να έχουν πρόσβαση σε νέα γνώση και τεχνολογίες (Yeoh 2004). Η δημιουργία νέων επιχειρήσεων με εξαγωγικό προσανατολισμό αποτελεί πλέον ένα κρίσιμο ζήτημα επιχειρηματικότητας που έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον της ακαδημαϊκής κοινότητας και των διαμορφωτών πολιτικής στην Ελλάδα, καθώς συμβάλλει στην παραγωγική ανασυγκρότηση της χώρας, στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και γενικότερα στην οικονομική ανάπτυξη. Άλλωστε, έχει γίνει πλέον σαφές ότι το “νέο αναπτυξιακό πρότυπο” της χώρας πρέπει να εκφράζεται από την υψηλότερη σχετική συμμετοχή των εξαγωγών στο εθνικό προϊόν.

Γενικότερα, σε μια εποχή που χαρακτηρίζεται από αυξανόμενη παγκοσμιοποίηση και όπου ο διεθνής ανταγωνισμός γίνεται ολοένα και πιο έντονος, οι νέες επιχειρήσεις χρειάζεται να ακολουθήσουν στρατηγικές διεθνοποίησης και εξωστρέφειας προκειμένου να ανταποκριθούν επιτυχώς, να είναι μεσοπρόθεσμα βιώσιμες και να αξιοποιήσουν ευκαιρίες για διεξόδου σε αγορές εκτός των συνόρων (Porter 1986, 1990).

Ειδικά τα τελευταία έτη, η ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη, η ευρεία διάχυση των Τεχνολο-

γιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) και η ψηφιακή ανάπτυξη επιτρέπουν την ανάδειξη και παρουσία νέων επιχειρήσεων με εξωστρεφή χαρακτήρα (Oniatt and McDougall 1994). Με άλλα λόγια, η εξάπλωση του διαδικτύου και η ραγδαία ανάπτυξη του ηλεκτρονικού εμπορίου φαίνεται ότι δημιουργούν σημαντικές ευκαιρίες για τη διεξόδου και εδραίωση νέων επιχειρήσεων σε αγορές εκτός των συνόρων, καθώς παρέχουν μοναδικούς, αποδοτικούς και εναλλακτικούς διαύλους για την προσέγγιση πελατών σε παγκόσμιο επίπεδο.

Ενδεικτικά, οι McDougall et al. (1994) και οι Oniatt and McDougall (2005) διατύπωσαν ένα θεωρητικό υπόβαθρο, σύμφωνα με το οποίο οι νέες επιχειρήσεις με διεθνή προσανατολισμό έχουν την ικανότητα να εντοπίζουν ευκαιρίες στο εξωτερικό, είναι σε ετοιμότητα να συνδυάσουν πόρους σε διαφορετικές διεθνείς αγορές και μπορούν επίσης να αξιοποιούν σε διεθνές επίπεδο ικανότητες που σχετίζονται με την απορρόφηση γνώσης και τη δικτύωση. Όπως επισημαίνουν οι Hessels and van Stel (2011), οι νέες επιχειρήσεις με εξωστρεφή χαρακτήρα κατά τη διαδικασία διεθνοποίησής τους τείνουν να αναπτύσσουν εξειδικευμένο ανθρώπινο κεφάλαιο και καινοτόμες δεξιότητες. Ως εκ τούτου, η σημασία των νέων επιχειρήσεων με εξαγωγική δραστηριότητα

* Η παρούσα εμπειρική έρευνα αποτελεί τμήμα ευρύτερης μελέτης με τίτλο “Χαρακτηριστικά Νέων Επιχειρήσεων στην Ελλάδα”, την οποία εκπόνησε το IOBE με τη στήριξη της Τράπεζας της Ελλάδος.

μπορεί να αποδοθεί σε μεγάλο βαθμό στον καταλυτικό ρόλο που αυτές μπορούν να διαδραματίσουν στη διάχυση νέας γνώσης και την απορρόφηση τεχνολογίας, που με τη σειρά τους αναμένεται να έχουν συμβολή στην εισαγωγή νέων καινοτόμων λύσεων, στη βελτίωση της παραγωγικότητας και επομένως στην οικονομική ανάπτυξη.

Η παρούσα εμπειρική ανάλυση έχει ως σκοπό να διερευνηθούν οι παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση των νέων επιχειρήσεων στην Ελλάδα να διεισδύσουν σε διεθνείς αγορές. Εκτός από την κατανόηση μιας κρίσιμης διάστασης της ελληνικής οικονομίας, τα εμπειρικά ευρήματα και συμπεράσματα της έρευνας έχουν ως απώτερο στόχο τη διατύπωση προτάσεων πολιτικής σχετικά με την ενίσχυση της επιχειρηματικής εξωστρέφειας στην οικονομία και της ανταγωνιστικότητας του εθνικού επιχειρηματικού συστήματος.

Η μελέτη είναι διαρθρωμένη ως εξής: Στη δεύτερη ενότητα παρουσιάζεται το βασικό θεωρητικό και εμπειρικό υπόβαθρο και πραγματοποιείται μια σύντομη επισκόπηση της εμπειρικής βιβλιογραφίας που έχει εξετάσει την εξωστρέφεια των επιχειρήσεων. Στην τρίτη ενότητα περιγράφονται τα δεδομένα και η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκαν, ενώ στην τέταρτη ενότητα παρουσιάζονται τα εμπειρικά αποτελέσματα. Τέλος, η πέμπτη ενότητα συνοψίζει τα αποτελέσματα της μελέτης, διατυπώνοντας και κάποιες ενδεικτικές και προκαταρκτικές προτάσεις πολιτικής για την ενίσχυση της εξωστρέφειας των νέων επιχειρήσεων.

2 ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΕΞΩΣΤΡΕΦΕΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Οι μεταβλητές που ενσωματώνονται στο οικονομικό υπόδειγμα για τις εκτιμήσεις της παρούσας εμπειρικής ανάλυσης έχουν επιλεγεί με βάση τη διαθεσιμότητα των δεδομένων και τα ερευνητικά ερωτήματα που εξετάζονται, σε συνδυασμό με το θεωρητικό και

εμπειρικό υπόβαθρο που έχει αναπτυχθεί από τη διεθνή βιβλιογραφία για τη διερεύνηση παραγόντων που επηρεάζουν την εξωστρέφεια και τη διεθνοποίηση των επιχειρήσεων και το οποίο περιγράφεται συνοπτικά παρακάτω. Γενικά, οι προσδιοριστικοί παράγοντες μπορούν να διακριθούν σε αυτούς που σχετίζονται με την κάθε επιχείρηση, αλλά και σε εκείνους που συνδέονται με το ευρύτερο περιβάλλον λειτουργίας της, όπως τα χαρακτηριστικά του κλάδου στον οποίο δραστηριοποιείται και χωρικά χαρακτηριστικά.

2.1 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

Μια βασική μεταβλητή που συνδέεται με την εξωστρέφεια μιας επιχείρησης είναι η χρονική διάρκεια που αυτή δραστηριοποιείται σε μια αγορά. Οι νεοεισερχόμενες επιχειρήσεις σε μια αγορά γενικά θεωρούνται περισσότερο ευάλωτες και χρειάζονται χρόνο “μαθαίνοντας” από την παρουσία τους στην αγορά, βελτιώνοντας έτσι τη διοικητική τους λειτουργία και τις μεθόδους παραγωγής τους. Οι Zahra et al. (1997) επιβεβαιώνουν την ύπαρξη θετικής σχέσης μεταξύ ηλικίας και εξωστρέφειας των επιχειρήσεων, όπως επίσης και ο Calof (1994).

Μια δεύτερη βασική μεταβλητή που εξετάζεται στη διεθνή βιβλιογραφία ως πιθανός παράγοντας που επηρεάζει την εξωστρέφεια των επιχειρήσεων είναι εκείνη του μεγέθους. Αρκετές εμπειρικές έρευνες διαπιστώνουν την ύπαρξη θετικής συσχέτισης μεταξύ μεγέθους και εξωστρέφειας των επιχειρήσεων (π.χ. Kaynak and Kuan 1993, Moini 1995, Zahra et al. 1997). Γενικότερα, υπάρχουν εμπειρικές ενδείξεις ότι οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις είναι και οι περισσότερο δραστήριες εκτός συνόρων, ανεξάρτητα από το αν το μέγεθος ορίζεται με βάση τον κύκλο εργασιών, την αξία του ενεργητικού ή με τον αριθμό των απασχολούμενων.

Επίσης, η διεθνής βιβλιογραφία που ερευνά την απόφαση των επιχειρήσεων να εξάγουν υποστηρίζει πως το υψηλό αρχικό κόστος που αντιμετωπίζουν όταν σχεδιάζουν να εισέλθουν σε ξένες αγορές μπορεί να είναι αποτρεπτικό.

Το κόστος αυτό συνδέεται στενά με τη συλλογή πληροφορήσης σχετικά με το περιβάλλον στις ξένες αγορές, την αναβάθμιση και προσαρμογή της ποιότητας του προϊόντος και τους διαύλους προώθησης των πωλήσεων (Bernard and Jensen 2004, Roberts and Tybout 1997). Σε αυτή την κατεύθυνση, οι Greenaway et al. (2007) διερευνούν το ρόλο που διαδραματίζουν οι χρηματοδοτικοί περιορισμοί των επιχειρήσεων στην απόφασή τους να γίνουν εξωστρεφείς. Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης εμπειρικής εργασίας φανερώουν πως οι επιχειρήσεις με υψηλή ρευστότητα και χαμηλό βαθμό δανειακής επιβάρυνσης τείνουν να είναι εξωστρεφείς, ενώ αντίθετα οι επιχειρήσεις με σημαντικά προβλήματα ρευστότητας και δανειακής επιβάρυνσης δεν πραγματοποιούν εξαγωγική δραστηριότητα.

2.2 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΚΛΑΔΟΥ

Σύμφωνα με τους Hensler et al. (1997), αν και οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον ίδιο κλάδο δεν είναι απαραίτητα όμοιες μεταξύ τους, τείνουν να αντιμετωπίζουν όμοιες πιθανότητες επιβίωσης και προοπτικές ανάπτυξης, ενώ εφαρμόζουν παραπλήσιες μεθόδους παραγωγής. Επομένως, η κλαδική διάσταση θα πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη όταν εξετάζονται προσδιοριστικοί παράγοντες της επίδοσης των επιχειρήσεων, όπως είναι η εξαγωγική τους δραστηριότητα.

Οι κλαδικές διαστάσεις που λαμβάνονται υπόψη στην παρούσα εμπειρική εργασία αφορούν, πρώτον, την ένταση των κλάδων σε Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) και, δεύτερον, την ένταση των κλάδων σε δραστηριότητες εντάσεως γνώσης. Δεδομένου ότι δεν έχουμε διαθέσιμα στοιχεία σχετικά με την υιοθέτηση ΤΠΕ και την ένταση γνώσης σε επίπεδο επιχειρήσεων, η ενσωμάτωση αυτών των στοιχείων έστω και σε κλαδικό επίπεδο μπορεί να οδηγήσει σε ενδιαφέροντα ευρήματα. Εάν το περιβάλλον στο οποίο δραστηριοποιούνται οι επιχειρήσεις χαρακτηρίζεται ως υψηλής εντάσεως ΤΠΕ ή γνώσης, τότε υπάρχουν μεγαλύτερα περιθώρια και για τις επιχειρήσεις να υιοθετήσουν

ΤΠΕ ή να απορροφήσουν γνώση σε σχέση με τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε ένα περιβάλλον με χαμηλή ένταση ΤΠΕ και γνώσης (Giotopoulos and Fotopoulos 2010, Giotopoulos 2014).

Αναφορικά με το ρόλο των ΤΠΕ στη διεύθυνση των νέων επιχειρήσεων σε ξένες αγορές, έχει επισημανθεί εδώ και δύο δεκαετίες περίπου από τη σχετική βιβλιογραφία – από τότε δηλαδή που οι ΤΠΕ βρίσκονταν σε πρώιμο στάδιο ανάπτυξης και όχι ραγδαίας ανέλιξης και διάχυσης όπως σήμερα – ότι οι ΤΠΕ και η ψηφιακή ανάπτυξη διευκολύνουν σημαντικά την ανάδειξη και την ισχυρή παρουσία των εξαγωγικών νέων επιχειρήσεων (Oviatt and McDougall 1994), κυρίως επειδή το διαδίκτυο προσφέρει αποδοτικούς εναλλακτικούς διαύλους για την εξεύρεση νέων πελατών σε διεθνείς αγορές.

Σε ό,τι αφορά τις επιχειρήσεις εντάσεως γνώσης, οι δραστηριότητές τους σύμφωνα με τον Coviello (1994) χαρακτηρίζονται από την υψηλή προστιθέμενη αξία της επιστημονικής γνώσης, που ενσωματώνεται με τη σειρά της τόσο στην παροχή υπηρεσιών όσο και στις διεργασίες για την εκροή αυτών. Σύμφωνα με τους Miles et al. (1995), οι κλάδοι επιχειρηματικών υπηρεσιών εντάσεως γνώσης χαρακτηρίζονται από τους ισχυρούς δεσμούς που έχουν με την επαγγελματική γνώση, αποτελούν πηγές δημιουργίας πληροφορίας και γνώσης ή αξιοποιείται η γνώση για την παραγωγή ενδιάμεσων υπηρεσιών οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως εισροές στις παραγωγικές διαδικασίες των πελατών τους. Επίσης, αποτελούν βασικούς κλάδους προμηθευτών και, μέσα από τους μακροπρόθεσμους δεσμούς που δημιουργούν με τον τομέα της μεταποίησης (σχέσεις B2B), συνεισφέρουν σημαντικά στην εισαγωγή καινοτομίας. Σε αυτό το πλαίσιο, οι Czarnitzki and Spielkamp (2003) χαρακτηρίζουν τους κλάδους Knowledge Intensive Business Services (KIBS) ως “γέφυρες καινοτομίας”. Βάσει αυτών των διαρθρωτικών χαρακτηριστικών, οι συγκεκριμένοι κλάδοι αναμένεται να δημιουργούν ένα περιβάλλον για τις επιχειρήσεις που διευ-

κολύνει την απόφασή τους για εξαγωγική δραστηριότητα, καθώς έχουν τη δυνατότητα να στοιχειοθετήσουν μια κρίσιμη μάζα προμηθευτών με πιθανή συμβολή στην καινοτομικότητα για τους εκτός των συνόρων επιχειρηματικούς πελάτες.

2.3 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΣΕ ΧΩΡΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Τέλος, όταν εξετάζεται η επίδοση των επιχειρήσεων λαμβάνεται υπόψη και η χωρική διάσταση. Στην ανάλυσή μας, ένα από τα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται είναι αν και με ποιο τρόπο η εξαγωγική επίδοση των νέων επιχειρήσεων επηρεάζεται από το βαθμό αστικοποίησης των περιοχών όπου βρίσκεται η έδρα τους και όπου ασκείται η βασική παραγωγική δραστηριότητά τους.

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, η συγκέντρωση υψηλής ποιότητας ανθρώπινου δυναμικού, η δικτύωση μεταξύ των επιχειρήσεων και η διάχυση γνώσης εντός γεωγραφικών ορίων επιτρέπουν στις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε μητροπολιτικές περιοχές να αξιοποιούν χωρικές εξωτερικότητες, γνωστές ως “agglomeration economies” (π.χ. Jaffe et al. 1993, Krugman 1998). Οι εξωτερικές αυτές οικονομίες, σύμφωνα και με τη θεωρία της νέας οικονομικής γεωγραφίας που διατύπωσε ο Krugman (1998), οφείλονται σε παράγοντες που χαρακτηρίζουν γεωγραφικές περιφέρειες με υψηλό βαθμό αστικοποίησης, καθώς σε αυτές συνήθως παρατηρείται μεγαλύτερη συγκέντρωση υψηλής ποιότητας ανθρώπινου δυναμικού. Δηλαδή σε αυτές τις περιοχές υπάρχει μια δεξαμενή εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού, με τεχνογνωσία και με δεξιότητες, που έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση του κόστους αναζήτησης από τις επιχειρήσεις. Επιπλέον, όταν μια οικονομική δραστηριότητα είναι συγκεντρωμένη σε ένα γεωγραφικό χώρο, υπάρχει υψηλή πιθανότητα να συγκεντρωθούν και οι προμηθευτές του κλάδου στη συγκεκριμένη γεωγραφική ζώνη, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα στις επιχειρήσεις του κλάδου να βρουν εξειδικευμένους πόρους, πρώτες ύλες, εξοπλισμό και σε περισσότερο ανταγωνιστικές τιμές.

Σε αυτή την κατεύθυνση, οι Freeman et al. (2012) υποστηρίζουν πως τα μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα παρουσιάζουν πλεονέκτημα, καθώς οι επιχειρήσεις έχουν ευκολότερη πρόσβαση σε δίκτυα, υποδομές και συμβουλευτικές δομές ή υπηρεσίες που σχετίζονται με τις εξαγωγές και επομένως αναμένεται να επιτυγχάνουν υψηλότερες εξαγωγικές επιδόσεις σε σχέση με τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε λιγότερο αστικοποιημένες περιοχές.

3 ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

3.1 ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Η εξαρτημένη μεταβλητή του υποδείγματος προκύπτει από τη διαίρεση των πωλήσεων προς διεθνείς αγορές με το συνολικό κύκλο εργασιών της επιχείρησης. Τα διαθέσιμα στοιχεία για το ποσοστό εξαγωγών αφορούν την περίοδο 2010-2012 και συνολικά απαρτίζουν ένα δείγμα 8.764 παρατηρήσεων για επιχειρήσεις που ιδρύθηκαν την περίοδο 2000-2004. Οι πληροφορίες για τα ποσοστά εξαγωγών των επιχειρήσεων αντλήθηκαν από τους εταιρικούς καταλόγους της ICAP (Ελληνικός Οικονομικός Οδηγός) για τα έτη 2012, 2013 και 2014. Η συλλογή των ανεξάρτητων μεταβλητών, που περιγράφονται αμέσως μετά, πραγματοποιήθηκε από τη βάση δεδομένων της Hellstat, που παρέχει χρηματοοικονομικά στοιχεία των επιχειρήσεων τα οποία έχουν δημοσιευθεί στους ισολογισμούς και τις καταστάσεις αποτελεσμάτων χρήσεως. Επιπλέον, η συγκεκριμένη βάση δεδομένων παρέχει πληροφορίες για το έτος ίδρυσης, για τον κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και την περιοχή δραστηριοποίησης των επιχειρήσεων.

3.2 ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ

Με βάση το θεωρητικό και εμπειρικό υπόβαθρο που αναπτύχθηκε στην ενότητα 2, κατασκευάστηκαν οι μεταβλητές του υποδείγματος, οι οποίες περιγράφονται στους Πίνακες 1 έως 3.

Στη συνέχεια, πραγματοποιείται μια συνοπτική διαγραμματική απεικόνιση της κατανομής του μέσου ποσοστού εξαγωγών των υπό εξέταση επιχειρήσεων ανά περίοδο ίδρυσης, ανά τομέα δραστηριοποίησης και ανά κατηγορία μεγέθους επιχειρήσεων.

Παρατηρείται ότι η εξωστρέφεια μεταβάλλεται σε σχέση με το έτος ίδρυσης, και επομένως με την ηλικία μιας επιχείρησης (βλ. Διάγραμμα 1), καθώς οι νεότερες επιχειρήσεις φαίνεται να εμφανίζουν αισθητά χαμηλότερα ποσοστά εξαγωγών.

Παρακάτω, η ανάλυση επικεντρώνεται στις νέες επιχειρήσεις με έτος ίδρυσης από το 2000

έως το 2004, ξεκινώντας με τη διαγραμματική απεικόνιση του μέσου ποσοστού εξαγωγών των νέων επιχειρήσεων ανά τομέα δραστηριοποίησης.

Μεταξύ των τομέων δραστηριοποίησης, κάποιοι τομείς ξεχωρίζουν αισθητά έναντι άλλων σε σχέση με τον εξαγωγικό τους προσανατολισμό. Συγκεκριμένα, το μερίδιο των εξαγωγών στις πωλήσεις των επιχειρήσεων στους τομείς της Γεωργίας και Κτηνοτροφίας (Κατηγορία Α στο ΣΤΑΚΟΔ 2003), της Αλιείας (Κατ. Β), των Ορυχείων και Λατομείων (Κατ. Γ) και τέλος της Μεταποίησης (Κατ. Δ) είναι αισθητά υψηλότερο σε σύγκριση με τους άλλους τομείς (βλ. Διάγραμμα 2).

Πίνακας 1 Μεταβλητές του υποδείγματος

Όνομα μεταβλητής	Τρόπος μέτρησης μεταβλητής
Εξωστρέφεια (exports)	Πωλήσεις σε ξένες αγορές ως ποσοστό του συνολικού κύκλου εργασιών.
Ηλικία (age)	Φυσικός λογάριθμος της ηλικίας της επιχείρησης, η οποία έχει υπολογιστεί ως η διαφορά του έτους για το οποίο έχει αντληθεί πληροφόρηση από τον αντίστοιχο ισολογισμό μείον το έτος ίδρυσης της επιχείρησης.
Μέγεθος (size group)	Κατηγοριοποίηση των επιχειρήσεων βάσει του μέσου όρου του κύκλου εργασιών για την εξεταζόμενη περίοδο, ακολουθώντας τον ορισμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Συγκεκριμένα, οι επιχειρήσεις διακρίνονται σε: α) πολύ μικρές (micro), με κύκλο εργασιών έως 2 εκατ. ευρώ, β) μικρές, με κύκλο εργασιών 2-10 εκατ. ευρώ, γ) μεσαίες, με κύκλο εργασιών 10-50 εκατ. ευρώ, και δ) μεγάλες, με κύκλο εργασιών μεγαλύτερο των 50 εκατ. ευρώ. Κατηγορική μεταβλητή που λαμβάνει την τιμή 1 για τις πολύ μικρές επιχειρήσεις, την τιμή 2 για τις μικρές, την τιμή 3 για τις μεσαίες και την τιμή 4 για τις μεγάλες.
Ρευστότητα (liquidity)	Λόγος κυκλοφορούντος ενεργητικού προς βραχυπρόθεσμες υποχρεώσεις.
Βαθμός δανειακής επιβάρυνσης (indebtedness)	Λόγος συνολικών υποχρεώσεων προς σύνολο ενεργητικού της επιχείρησης.
Κλάδοι μεταποίησης εντάσεως ΤΠΕ (ict-manuf dummy)	Ψευδομεταβλητή που λαμβάνει την τιμή 1 όταν η επιχείρηση ανήκει σε κλάδο μεταποίησης εντάσεως ΤΠΕ και 0 σε διαφορετική περίπτωση. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, ως ict-manuf ορίζονται οι κλάδοι “κατασκευής μηχανών γραφείου και Η/Υ”, “κατασκευής μονωμένων συρμάτων και καλωδίων”, “κατασκευής ηλεκτρονικών λυχνιών και ηλεκτρικών εξαρτημάτων”, “κατασκευής τηλεοπτικών και ραδιοφωνικών πομπών και δεκτών και συσκευών εγγραφής” και “κατασκευής οργάνων και συσκευών μέτρησης, επαλήθευσης, δοκιμών”.
Κλάδοι υπηρεσιών εντάσεως ΤΠΕ (ict-serv dummy)	Ψευδομεταβλητή που λαμβάνει την τιμή 1 όταν η επιχείρηση ανήκει σε κλάδο υπηρεσιών εντάσεως ΤΠΕ και 0 σε διαφορετική περίπτωση. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, ως ict-serv ορίζονται οι κλάδοι “χονδρικού εμπορίου ηλεκτρικών οικιακών συσκευών”, “ηλεκπικοινωνιών”, “εμισθώσης μηχανημάτων και εξοπλισμού” και “πληροφορικής”.
Κλάδοι υπηρεσιών εντάσεως επιχειρηματικής γνώσης (kibs dummy)	Ψευδομεταβλητή που λαμβάνει την τιμή 1 όταν οι επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται σε κλάδους kibs και 0 σε διαφορετική περίπτωση. Σύμφωνα με τη Eurostat, ως kibs ορίζονται οι κλάδοι “πληροφορικής”, “Έρευνας και Ανάπτυξης”, οι “νομικές δραστηριότητες”, οι “δραστηριότητες αρχιτεκτόνων και μηχανικών”, οι “συμβουλευτικές υπηρεσίες”, οι “υπηρεσίες τεχνικών δοκιμών και αναλύσεων” και οι “υπηρεσίες διαφήμισης”.
Περιοχή δραστηριοποίησης (location dummy)	Ψευδομεταβλητή που λαμβάνει την τιμή 1 για τους νομούς Αττικής και Θεσσαλονίκης, δηλαδή τα δύο μεγαλύτερα αστικά κέντρα, και την τιμή 0 για τους υπόλοιπους νομούς.

Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων.

Πίνακας 2 Περιγραφικές στατιστικές συνεχών μεταβλητών, επιχειρήσεις που ιδρύθηκαν την περίοδο 2000-2004

Όνομα μεταβλητής	Αριθμός παρατηρήσεων	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση
Εξωστρέφεια (exports)	8.848	0,064	0,18
Ηλικία (age)	135.980	5,68	3,26
Μέγεθος (mean size)*	96.076	3,29	35,1
Ρευστότητα (liquidity)	84.526	0,62	0,32
Βαθμός δανειακής επιβάρυνσης (indebtedness)	82.743	0,75	42,4

Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων.

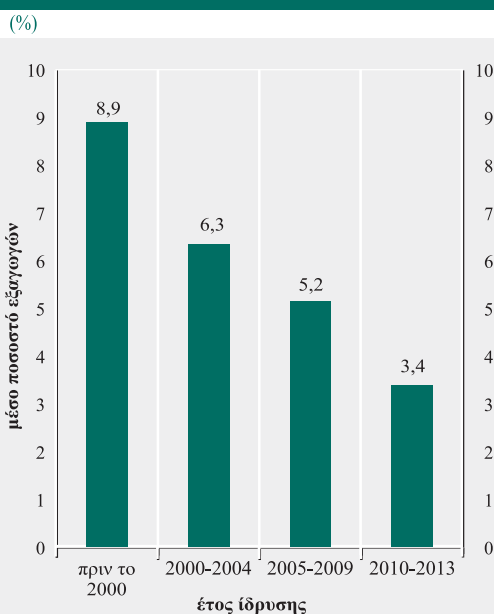
* Μέσος όρος του κύκλου εργασιών ανά επιχείρηση για την εξεταζόμενη περίοδο (2010-2012) σε εκατ. ευρώ.

Πίνακας 3 Περιγραφικές στατιστικές διακριτών μεταβλητών, επιχειρήσεις που ιδρύθηκαν την περίοδο 2000-2004

Όνομα μεταβλητής	Αριθμός παρατηρήσεων	D _i =1	D _i =0
Κλάδοι μεταποίησης εντάσεως ΤΠΕ (ict-manuf dummy)	136.321	99,7%	0,3%
Κλάδοι υπηρεσιών εντάσεως ΤΠΕ (ict-serv dummy)	136.321	97%	3%
Κλάδοι υπηρεσιών εντάσεως επιχειρηματικής γνώσης (kibs dummy)	136.321	91%	9%
Περιοχή δραστηριοποίησης (location dummy)	136.321	36%	64%

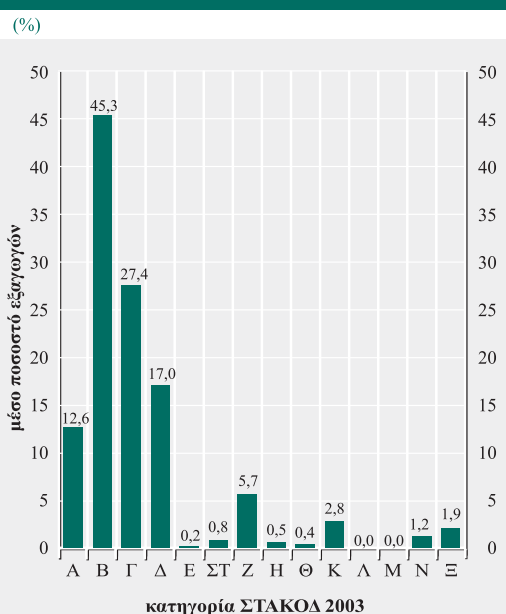
Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων.

Διάγραμμα 1 Μέσο ποσοστό εξαγωγών των επιχειρήσεων ανά περίοδο ίδρυσης

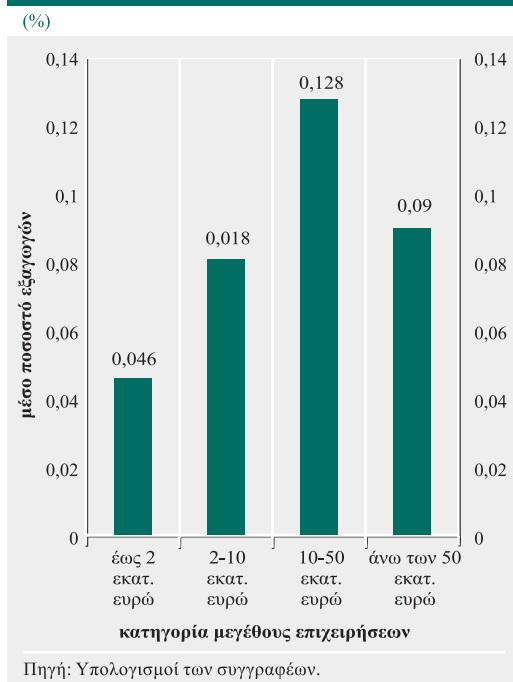
Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων.

Διάγραμμα 2 Μέσο ποσοστό εξαγωγών των νέων επιχειρήσεων 2000-2004, ανά τομέα δραστηριοποίησης

Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων.

Διάγραμμα 3 Εξαγωγές ανά κατηγορία μεγέθους επιχειρήσεων

Όσον αφορά το μέγεθος μιας επιχείρησης (βλ. Διάγραμμα 3), οι μικρότερες επιχειρήσεις (με κύκλο εργασιών μέχρι και 2 εκατ. ευρώ) εμφανίζουν το μικρότερο μέσο ποσοστό εξαγωγών. Σε γενικές γραμμές, το μέσο ποσοστό εξαγωγών αυξάνεται με το μέγεθος, ωστόσο οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις (με κύκλο εργασιών άνω των 50 εκατ. ευρώ) έχουν μικρότερο μέσο ποσοστό εξαγωγών σε σχέση με επιχειρήσεις μεσαίου μεγέθους (με κύκλο εργασιών 10-15 εκατ. ευρώ).

3.3 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για τη διερεύνηση των προσδιοριστικών παραγόντων της εξωστρέφειας νέων επιχειρήσεων χρησιμοποιήσαμε συνδυασμό διαχρονικών και διαστρωματικών στοιχείων. Συγκεκριμένα, εφαρμόστηκε ένα μη ισορροπημένο υπόδειγμα συνδυασμού χρονοσειρών και διαστρωματικών δεδομένων (unbalanced panel data), το οποίο ελέγχεται για θέματα ετερογένειας (Arellano and Bover 1995, Baltagi 2008). Η υπό εκτίμηση συνάρτηση έχει την εξής γενική μορφή:

$$exports = f\{size\ group, age, liquidity, indebtedness, ict-manuf\ dummy, ict-serv\ dummy, kibs\ dummy, location\ dummy\}$$

Για την εκτίμηση του υποδείγματος εφαρμόστηκε τόσο η οικονομετρική μέθοδος των σταθερών επιδράσεων (fixed effects), στην οποία μεταβάλλεται ο σταθερός όρος ανά διαστρωματική μονάδα (δηλαδή στην ανάλυσή μας, ανά επιχείρηση), όσο και η υπόθεση των τυχαίων επιδράσεων (random effects), στην οποία ο σταθερός όρος είναι κοινός για όλες τις διαστρωματικές οντότητες και οι διαστρωματικές διαφορές θεωρείται ότι μεταβάλλονται τυχαία, ενσωματωμένες στα κατάλοιπα της παλινδρόμησης.

Και στις δύο περιπτώσεις πραγματοποιείται ομαδοποίηση των δεδομένων (clustering) κατά τομέα προκειμένου να λαμβάνεται υπόψη η πιθανή συσχέτιση των παρατηρήσεων εντός κάθε διαστρωματικής ομάδας, γεγονός που οδηγεί σε περισσότερο αποτελεσματική εκτίμηση των τυπικών σφαλμάτων.

Η επιλογή μεταξύ των δύο υποδειγμάτων δίδεται μέσω του ελέγχου του Hausman. Το αποτέλεσμα του ελέγχου είναι $\chi^2(3)=3,81$ και $Prob>\chi^2=0,28$, το οποίο αναδεικνύει το υπόδειγμα των τυχαίων επιδράσεων ως καταλληλότερο για να ερμηνεύσει τη σχέση των εξαγωγών με τις λοιπές μεταβλητές. Εξάλλου, η μέθοδος των τυχαίων επιδράσεων απαιτεί την εκτίμηση λιγότερων παραμέτρων, άρα έχει μεγαλύτερο βαθμό ελευθερίας και μικρότερη διακύμανση.

Προτού προχωρήσουμε στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων, σημειώνουμε ότι από τον στατιστικό έλεγχο του Wald απορρίπτεται η υπόθεση ότι τα αποτελέσματα είναι από κοινού μη στατιστικά σημαντικά.

4 ΕΜΠΕΙΡΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Εξετάζοντας τα εμπειρικά αποτελέσματα που προέκυψαν με τη μέθοδο των τυχαίων επιδράσεων για το σύνολο του δείγματος (βλ.

δεύτερη στήλη στον Πίνακα 4), καταλήγουμε στα εξής συμπεράσματα. Παρατηρούμε ότι η μεταβλητή *location* έχει αρνητικό πρόσημο και είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 1%. Αυτό σημαίνει ότι οι επιχειρήσεις που είναι εγκατεστημένες στην περιφέρεια, εκτός δηλαδή των νομών Αττικής και Θεσσαλονίκης, εμφανίζουν μεγαλύτερη διείσδυση σε ξένες αγορές. Μια πιθανή ερμηνεία του εμπειρικού αυτού ευρήματος ενδεχομένως αποτελεί το γεγονός ότι η εξαγωγική δραστηριότητα των ελληνικών επιχειρήσεων εστιάζεται κυρίως σε αγροτικά προϊόντα, μεταλλεύματα, τρόφιμα και ορισμένα άλλα προϊόντα μεταποίησης, ενώ η κλαδική διάθροιση των αστικών περιοχών καλύπτεται σε μεγαλύτερο βαθμό από υπηρεσίες.

Στον αντίποδα, ο συντελεστής της ηλικίας (*age*) έχει –όπως αναμενόταν– θετικό πρόσημο σε επίπεδο σημαντικότητας 1%. Το εύρημα αυτό κινείται σε αντίστοιχη κατεύθυνση με τη διεθνή βιβλιογραφία. Συγκεκριμένα, ο Calof (1994) προβάλλει θεωρητικά επιχειρήματα που αναδεικνύουν ότι η εξαγωγική συμπεριφορά των επιχειρήσεων τείνει να ενισχύεται καθώς εξελίσσεται ο οργανωσιακός κύκλος ζωής τους. Καθώς οι επιχειρήσεις μεγαλώνουν σε ηλικία και εδραιώνονται στην αγορά, ο εξαγωγικός προσανατολισμός γίνεται ολοένα και περισσότερο μια βιώσιμη στρατηγική επιλογή.

Ομοίως, ο συντελεστής εκτίμησης για το μέγεθος των επιχειρήσεων (*size group*) είναι θετικός και στατιστικά σημαντικός σε επίπεδο σημαντικότητας 1%. Το αποτέλεσμα αυτό ερμηνεύεται από το γεγονός ότι οι μικρότερες επιχειρήσεις δεν έχουν τη δυναμική που απαιτείται για να στραφούν σε ξένες αγορές. Αντίθετα, όσο μεγαλύτερου μεγέθους είναι μια επιχείρηση, τόσο περισσότεροι είναι οι πόροι της και τόσο μικρότερη είναι η δυνατότητα που έχει να αξιοποιήσει επαρκείς ευκαιρίες ανάπτυξης στο εγχώριο περιβάλλον (Calof 1994). Επίσης, καθώς μια επιχείρηση μεγεθύνεται, αυξάνεται η πιθανότητα να ξεπεράσει επιτυχώς εμπόδια εξωστρέφειας που τυχόν αντιμετώπιζει (Zahra et al. 1997).

Πίνακας 4 Προσδιοριστικοί παράγοντες εξωστρέφειας – Υπόδειγμα τυχαίων επιδράσεων για επιχειρήσεις που ιδρύθηκαν την περίοδο 2000-2004

Εξαρτημένη μεταβλητή: <i>exports</i>	Σύνολο δείγματος	Μεταποίηση
<i>location</i>	-0,032*** (0,006)	-0,045*** (0,020)
<i>age</i>	0,030*** (0,007)	0,082*** (0,023)
<i>size group</i>	0,033*** (0,004)	0,075*** (0,015)
<i>ict-manuf</i>	0,434*** (0,072)	0,343*** (0,112)
<i>ict-serv</i>	0,042*** (0,017)	-
<i>kibs</i>	-0,028*** (0,011)	-
<i>indebtedness</i>	-0,007* (0,003)	-0,027* (0,015)
<i>liquidity</i>	0,013** (0,0078)	-0,040 (0,032)
<i>constant term</i>	-0,041*** (0,017)	-0,079 (0,061)
Αριθμός παρατηρήσεων	8764	1863
Χρονική περίοδος	2010-2012	2010-2012
Έλεγχος του Wald (P-value)	163,93 (0,00)	56,00 (0,00)
Έλεγχος του Hausman (P-value)	3,81 (0,28)	2,82 (0,42)
Έλεγχος LM (P-value)	6467,06 (0,00)	1308,48 (0,00)
Mean VIF	4,46	6,56

Σημειώσεις: Τα *, **, *** υποδηλώνουν στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 10%, 5% και 1% αντίστοιχα. Σε παρένθεση αναγράφεται το τυπικό σφάλμα, εκτός εάν αναφέρεται διαφορετικά.
Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων.

Ός προς τα χαρακτηριστικά ΤΠΕ, τόσο στις επιχειρήσεις της Μεταποίησης όσο και στις επιχειρήσεις του τομέα Υπηρεσιών, η ύπαρξη αυτών των χαρακτηριστικών επιδρά θετικά στο βαθμό εξωστρέφειας μιας επιχείρησης, όταν ελέγχεται η επίδραση των λοιπών ερμηνευτικών μεταβλητών (και ειδικά του μεγέθους της επιχείρησης) που εντάσσονται στο υπόδειγμα. Συγκεκριμένα, για τις επιχειρήσεις της Μεταποίησης, αν μια επιχείρηση μετακινηθεί ως προς την δραστηριοποίησή της από *non-ict manuf* σε *ict-manuf* κλάδους, τότε αναμένεται να αυξηθεί κατά 0,43 μονάδες (ή 43 ποσοστιαίες μονάδες) ο βαθμός εξωστρέ-

φειας. Μικρότερη, αλλά το ίδιο στατιστικά σημαντική (1% επίπεδο σημαντικότητας), είναι η επίδραση της μεταβλητής *ict-serv* στο βαθμό εξωστρέφειας.

Το ανωτέρω αποτέλεσμα ενδεχομένως μπορεί να ερμηνευθεί από το γεγονός ότι η τεχνολογία συνιστά μια πολύ σημαντική πηγή για την απόκτηση ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος στις διεθνείς αγορές (Miller 1994). Η τεχνολογική εξειδίκευση σύμφωνα και με τους Ito and Pucik (1993) αναμένεται να συνδέεται θετικά με την εξωστρέφεια των νέων επιχειρήσεων, καθώς οι νέες επιχειρήσεις που ειδικεύονται στην εκροή προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής έντασης τεχνολογίας αναμένεται να έχουν ευρύτερες δυνατότητες να εξάγουν σε σχέση με τις επιχειρήσεις που ειδικεύονται στην παραγωγή προϊόντων με χαμηλή τεχνολογική ένταση (Samiee and Walters 1990). Αρκετές εμπειρικές έρευνες στη διεθνή βιβλιογραφία υποστηρίζουν την ύπαρξη της συγκεκριμένης σχέσης (π.χ. Cavusgil 1984, Moïni 1995, Walters and Samiee 1990, Zahra et al. 1997).

Ως προς τα χαρακτηριστικά έντασης γνώσης (kibs: Knowledge Intensive Business Services), αυτά εμφανίζονται στατιστικά σημαντικά σε επίπεδο σημαντικότητας 1%, με αρνητικό ωστόσο πρόσημο. Επομένως, προκύπτει το συμπέρασμα ότι οι κλάδοι έντασης γνώσης έχουν μειωμένο εξαγωγικό προσανατολισμό, όπως άλλωστε αναμενόταν από τη φύση τους, καθώς οι περισσότεροι κλάδοι που ανήκουν στον τομέα των υπηρεσιών χαρακτηρίζονται σε μεγάλο βαθμό ως μη εμπορεύσιμοι κλάδοι της οικονομίας.

Ως προς το βαθμό των υποχρεώσεων μιας επιχείρησης προς τρίτους, αυτή σχετίζεται αρνητικά με το βαθμό εξωστρέφειας σε επίπεδο σημαντικότητας 10%. Ουσιαστικά, προκύπτει ότι, όταν μια επιχείρηση έχει πολλές υποχρεώσεις σε σχέση με το σύνολο του κεφαλαίου της, αυτό δυσχεραίνει τυχόν εξαγωγικές δραστηριότητες. Τέλος, όπως ήταν αναμενόμενο, η ρευστότητα αποτελεί στατιστικά σημαντικό παράγοντα εξωστρέφειας, ενισχύοντας

την άποψη ότι οι εξωστρεφείς επιχειρήσεις βασίζονται στις εξαγωγικές τους δραστηριότητες στην ύπαρξη ρευστότητας.

Τα ενδιαφέροντα αποτελέσματα που καταγράφονται παραπάνω μπορούν να ερμηνευθούν υπό το πρίσμα της διεθνούς βιβλιογραφίας η οποία ερευνά θέματα που σχετίζονται με την επίδραση των χρηματοδοτικών περιορισμών στην εξωστρέφεια των επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα, η μελέτη του Melitz (2003) αναφορικά με την εξαγωγική δραστηριότητα των επιχειρήσεων επισημαίνει το ρόλο του μη ανακτήσιμοι κόστους (*sunk cost*) ως εμπόδιου για τη διεθνοποίηση των νέων επιχειρήσεων στα πρώτα στάδια του κύκλου ζωής τους. Παράλληλα, η ύπαρξη ασυμμετριών πληροφόρησης στις αγορές κεφαλαίων αναδεικνύει τον κρίσιμο ρόλο που αναμένεται να έχουν οι χρηματοδοτικοί παράγοντες για τον προσδιορισμό της εξαγωγικής συμπεριφοράς των επιχειρήσεων (π.χ. Chaney 2005, Manova 2006). Σε αυτό το πλαίσιο, ορισμένες εμπειρικές μελέτες επιβεβαιώνουν ότι οι επιχειρήσεις που χαρακτηρίζονται ως χρηματοοικονομικά υγιείς είναι περισσότερο πιθανό να γίνουν εξωστρεφείς. Συνεπώς, οι χρηματοδοτικοί περιορισμοί δρουν ως εμπόδιο για τη διεύθυνση των επιχειρήσεων σε αγορές εκτός των συνόρων, καθώς μια καλύτερη πρόσβαση σε εξωτερικούς χρηματοδοτικούς πόρους μπορεί να αυξήσει σημαντικά την πιθανότητα για συμμετοχή των επιχειρήσεων σε εξαγωγικές δραστηριότητες και επίσης μειώνει το χρόνο που χρειάζονται οι επιχειρήσεις προκειμένου να βγουν σε ξένες αγορές (Bellone et al. 2010).

Για να εντοπίσουμε τυχόν προβλήματα πολυσυγγραμμικότητας και να εξασφαλίσουμε ότι οι εκτιμητές είναι συνεπείς, παρατηρούμε τις τιμές ελέγχου *1/VIF* (*VIF*: Variance Inflation Factor) και καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το οικονομετρικό υπόδειγμα που εκτιμήσαμε δεν αντιμετωπίζει κάποιο πρόβλημα πολυσυγγραμμικότητας.

Εναλλακτικά προς το υπόδειγμα τυχαίων επιδράσεων και αφού έχει απορριφθεί το υπό-

δείγμα των σταθερών επιδράσεων μέσω του ελέγχου του Hausman, πραγματοποιούμε έναν έλεγχο Breusch-Pagan με Lagrange πολλαπλασιαστική ή αλλιώς έλεγχο LM για την καταλληλότητα του υποδείγματος έναντι ενός απλού υποδείγματος OLS. Το αποτέλεσμα του ελέγχου απορρίπτει τη μηδενική υπόθεση ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των επιχειρήσεων (no panel effect), οπότε και η επιλογή του υποδείγματος τυχαίων επιδράσεων κρίνεται αποτελεσματική.

Στη συνέχεια, για να ελέγξουμε την ανθεκτικότητα των αποτελεσμάτων μας, πραγματοποιούμε πρόσθετες εκτιμήσεις χρησιμοποιώντας εναλλακτικές προσεγγίσεις με στόχο να ελέγξουμε την επίδραση οικονομετρικών προβλημάτων, όπως η ετερογένεια και η ετεροσκεδαστικότητα. Πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση είναι να επανεκτιμήσουμε το υπόδειγμα τυχαίων επιδράσεων που επιλέξαμε επιλέγοντας ομαδοποίηση ανά τομέα δραστηριότητας. Τα αποτελέσματα, ωστόσο, αυτού του εγχειρήματος ανέδειξαν λιγότερους στατιστικά σημαντικούς παράγοντες και μικρότερο διάστημα εμπιστοσύνης, αναδεικνύοντας ως πρόβλημα στις εκτιμήσεις την ετερογένεια μεταξύ των τομέων δραστηριότητας. Αυτό το αποτέλεσμα προκύπτει διότι, μεταξύ των τομέων που εξετάζουμε, υπάρχουν κάποιοι με εντονότερη εξαγωγική δραστηριότητα, όπως για παράδειγμα ο τομέας της Μεταποίησης.

Στη συνέχεια, ακολουθούμε την ίδια διαδικασία με την αντίστοιχη που εφαρμόσαμε για το συνολικό δείγμα (2000-2004) επιλέγοντας μόνο τις επιχειρήσεις του τομέα της Μεταποίησης και πραγματοποιούμε εκτιμήσεις με τη μέθοδο των τυχαίων και των σταθερών επιδράσεων. Οι υπόλοιποι τομείς δεν παρέχουν αντιπροσωπευτικό δείγμα για να εξαγάγουμε ασφαλή συμπεράσματα.

Το δείγμα αποτελείται από 1.863 παρατηρήσεις. Με βάση τα αποτελέσματα από τον έλεγχο του Hausman, επιλέχθηκε και σε αυτή την ανάλυση ως καταλληλότερο το υπόδειγμα τυχαίων επιδράσεων.

Στην περίπτωση του δείγματος της Μεταποίησης, με εξαίρεση τη μεταβλητή της ρευστότητας η οποία δεν προκύπτει στατιστικά σημαντική και το βαθμό υποχρεώσεων που είναι στατιστικά σημαντικός σε επίπεδο 10%, όλες οι υπόλοιπες μεταβλητές προκύπτουν στατιστικά σημαντικές σε επίπεδο 1%, όπως και στο συνολικό δείγμα (βλ. τρίτη στήλη στον Πίνακα 4).

Κλείνοντας την ενότητα των εμπειρικών αποτελεσμάτων, είναι σκόπιμο να επισημανθεί ότι τα αποτελέσματα για τις νέες επιχειρήσεις του επιμέρους δείγματος (2000-2004) επιβεβαιώθηκαν με την ίδια σημαντικότητα και με τα ίδια πρόσημα και για το σύνολο των επιχειρήσεων (2000-2012).

5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο βαθμός εξωστρέφειας μιας επιχείρησης, όπως φαίνεται από το υπόδειγμα που αναλύθηκε, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τομέα δραστηριότητας της επιχείρησης. Κατά κύριο λόγο, αυξημένη εξωστρέφεια έχουν οι επιχειρήσεις του Πρωτογενούς Τομέα και της Μεταποίησης, οι οποίες σαφώς δεν παρέχουν υπηρεσίες έντασης γνώσης προς επιχειρήσεις, αλλά διαθέτουν Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών.

Το μέγεθος της επιχείρησης αποτελεί και αυτό καθοριστικό παράγοντα εξαγωγικού προσανατολισμού, με τις μεγαλύτερες να εμφανίζονται περισσότερο εξωστρεφείς. Αντίστοιχα συμπεράσματα προκύπτουν και για την ηλικία μιας επιχείρησης. Οι επιχειρήσεις που έχουν ήδη εδραιωθεί στο χώρο τείνουν να έχουν μεγαλύτερη επιτυχία στη διεύθυνση σε αγορές εκτός των συνόρων. Απαραίτητο παράγοντα για την αυξημένη εξαγωγική δράση των επιχειρήσεων αποτελεί και η ρευστότητα, αλλά και οι περιορισμένες υποχρεώσεις προς τρίτους.

Επομένως, από την ανάλυση μπορεί να αναδειχθεί και η σημασία της ενεργοποίησης και ανάπτυξης αποτελεσματικών συμβουλευτικών δομών για τις νέες επιχειρήσεις, με σκοπό την

ενίσχυση της εξωστρέφειάς τους. Μια πολιτική προς αυτή την κατεύθυνση οφείλει να περιλαμβάνει την αποτελεσματική παροχή υποστηρικτικών υπηρεσιών, όπως α) διευκόλυνση της μεταφοράς πληροφοριών και γνώσης αναφορικά με τις εκτός των συνόρων αγορές και τη ζήτηση για τεχνολογία, β) βοήθεια στην ανάπτυξη ενός στρατηγικού σχεδίου δράσης σχετικά με διεθνείς δραστηριότητες, γ)

εργαλεία δικτυοποίησης με πιθανούς στρατηγικούς επιχειρηματικούς εταίρους που δραστηριοποιούνται ήδη σε ξένες αγορές, δ) καθιέρωση ενός πρακτικού οδηγού για το επηρεάζει σε χώρες εντός και εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ε) εξάλειψη πιθανών νομικών εμποδίων, στ) ενημέρωση για πιθανούς τρόπους χρηματοδότησης της εξαγωγικής δραστηριότητας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Arellano, M. and O. Bover (1995), "Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models", *Journal of Econometrics*, 68(1), 29-51.
- Baltagi, B. (2008), *Econometric Analysis of Panel Data*. John Wiley & Sons.
- Bellone, F., P. Musso, L. Nesta and S. Schiavo (2010), "Financial Constraints and Firm Export Behaviour", *The World Economy*, 33(3), 347-373.
- Bernard, A.B. and J.B. Jensen (2004), "Why Some Firms Export", *Review of Economics and Statistics*, 86(2), 561-569.
- Calof, J.L. (1994), "The Relationship between Firm Size and Export Behavior Revisited", *Journal of International Business Studies*, 25(2), 367-387.
- Cavusgil, S.T. (1984), "Organizational Characteristics Associated with Export Activity", *Journal of Management Studies*, 21(1), 3-22.
- Chaney, T. (2005), "Liquidity Constrained Exporters", mimeo, University of Chicago.
- Coviello, N.E. (1994), "Internationalizing the Entrepreneurial High Technology, Knowledge-Intensive Firm" (Doctoral dissertation, ResearchSpace@ Auckland).
- Czarnitzki, D. and A. Spielkamp (2003), "Business Services in Germany: Bridges for Innovation", *The Service Industries Journal*, 23(2), 1-30.
- Freeman, J., C. Styles and M. Lawley (2012), "Does Firm Location Make a Difference to the Export Performance of SMEs?", *International Marketing Review*, 29(1), 88-113.
- Giotopoulos, I. (2014), "Dynamics of Firm Profitability and Growth: Do Knowledge-Intensive (Business) Services Persistently Outperform?", *International Journal of the Economics of Business*, 21(3), 291-319.
- Giotopoulos, I. and G. Fotopoulos (2010), "Intra-Industry Growth Dynamics in the Greek Services Sector: Firm-Level Estimates for ICT-Producing, ICT-Using, and Non-ICT Industries", *Review of Industrial Organization*, 36(1), 59-74.
- Greenaway, D., A. Guariglia and R. Kneller (2007), "Financial Factors and Exporting Decisions", *Journal of International Economics*, 73(2), 377-395.
- Hensler, D.A., R.C. Rutherford and T.M. Springer (1997), "The Survival of Initial Public Offerings in the Aftermarket", *Journal of Financial Research*, 20(1), 93-110.
- Hessels, J. and A. van Stel (2011), "Entrepreneurship, Export Orientation, and Economic Growth", *Small Business Economics*, 37(2), 255-268.
- Ito, K. and V. Pucik (1993), "R&D Spending, Domestic Competition, and Export Performance of Japanese Manufacturing Firms", *Strategic Management Journal*, 14(1), 61-75.
- Jaffe, A.B., M. Trajtenberg and R. Henderson (1993), "Geographic Localization of Knowledge Spillovers as Evidenced by Patent Citations", *Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 577-598.
- Kaynak, E. and W.K. Kuan (1993), "Environment, Strategy, Structure, and Performance in the Context of Export Activity: An Empirical Study of Taiwanese Manufacturing Firms", *Journal of Business Research*, 27(1), 33-49.
- Krugman, P. (1998), "What's New About the New Economic Geography?", *Oxford Review of Economic Policy*, 14(2), 7-17.
- Manova, K. (2006), "Credit Constraints, Heterogeneous Firms and International Trade", mimeo, available at SSRN: <http://ssrn.com/paper=952552>.
- McDougall, P., S. Shane and B.M. Oviatt (1994), "Explaining the Formation of International New Ventures: The Limits of Theories from International Business Research", *Journal of Business Venturing*, 9(6), 469-487.
- Melitz, M.J. (2003), "The Impact of Trade in Intra-Industry Reallocations and Aggregate Industry Productivity", *Econometrica*, 71(6), 1695-1725.
- Miles, I., N. Kastrinos, R. Bilderbeek, P. Den Hertog, K. Flanagan, W. Huntink and M. Bouman (1995), "Knowledge-intensive business services: users, carriers and sources of innovation". European Innovation Monitoring System (EIMS) Reports.

- Miller, R. (1994), "Global R&D Networks and Large-scale Innovations: The Case of the Automobile Industry", *Research Policy*, 23(1), 27-46.
- Moini, A. (1995), "An Inquiry into Successful Exporting: An Empirical Investigation Using a Three-Stage Model", *Journal of Small Business Management*, 33(3), 9-25.
- Oviatt, B.M. and P.P. McDougall (1994), "Toward a Theory of International New Ventures", *Journal of International Business Studies*, 25(1), 45-64.
- Oviatt, B.M. and P.P. McDougall (2005), "Defining International Entrepreneurship and Modeling the Speed of Internationalization", *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29(5), 537-554.
- Porter, M.E. (ed.) (1986), *Competition in Global Industries*. Harvard Business Press.
- Porter, M.E. (1990), *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press.
- Roberts, M.J. and J.R. Tybout (1997), "The Decision to Export in Colombia: An Empirical Model of Entry with Sunk Costs", *The American Economic Review*, 87(4), 545-564.
- Samiee, S. and P.G. Walters (1990), "Influence of Firm Size on Export Planning and Performance", *Journal of Business Research*, 20(3), 235-248.
- Yeoh, P.L. (2004), "International Learning: Antecedents and Performance Implications among Newly Internationalizing Companies in an Exporting Context", *International Marketing Review*, 21(4/5), 511-535.
- Zahra, S.A., D.O. Neubaum and M. Huse (1997), "The Effect of the Environment on Export Performance among Telecommunications New Ventures", *Entrepreneurship Theory and Practice*, 22(1), 25-46.